

Szlovákia – a legjobb felzárkózó a válságban

VÉGH MARCELL ZOLTÁN

Egy olyan kis, nyitott gazdaságnak, mint Szlovákia, nagy kihívást jelentett a 2008-2009-ben indult válság, mivel a szlovák gazdaság nagymértékben a kereskedelmi partnereire van utalva. A negatív sokkhatás, amely visszavetette a fogyasztást és a termelést, felszínre hozta a gazdaság belső, rejtett gyengeségeit. Mik ezek a potenciális fenyegetések, és hogyan keresett ezekre választ a szlovák kormányzat?

A válságkezelő lépések vizsgálata azért érdekes, mert jelenleg Szlovákia gazdasága tekinthető az újonnan csatlakozott államok közül a felzárkózás éllovasának. A Monetáris Unió tagjaként más eszköztárral vehette fel a harcot a válság ellen, miközben egyedi strukturális problémái is kiéleződtek. Összességében azonban Szlovákia jó válságkezelőnek tűnik – a dolgok jelenlegi állása szerint.

*Tárgyszavak: Szlovákia, válság, válságkezelés, gazdaságpolitika
JEL kódok: G01, H12*

Slovakia – the best performer in the crises

MARCELL ZOLTÁN VÉGH

As a small and open economy, Slovakia was deeply challenged by the 2008-2009 crisis, mainly due to the strong dependence on its commercial partners. Such a negative shock does not only deteriorate the consumption and production but also brings the economy's hidden inner weaknesses to the surface. What were the potential threats for Slovakia and how has the government responded to them?

The Slovakian crisis management measures are definitely worth studying as the country is considered to be a forerunner in the region regarding convergence and closing-up. As a member of the Monetary Union, it uses different instruments to handle the crisis. At the same time, several of its unique structural problems have deepened. All in all, Slovakia seems to have proven good performance in crisis management so far.

Keywords: Slovakia, crisis, crisis management, economy politics
JEL: G01, H12

1. Bevezetés

Szlovákia gazdasága az, amely beváltja az EU-csatlakozáshoz fűzött felzárkózási reményeket. Az utóbbi évtizedben makro mutatói rendszeresen felülmúlták a sokáig Közép-Kelet-Európa éltanulójának tartott Magyarországot, az egy főre jutó GDP szempontjából 2006-ban meg is előzte hazánkat (*Eurostat* 2011). A 2005-2008-as időszakban az átlagosan 8 százalékos körüli növekedés példaként szolgált az egész térségnek. Szlovákia gazdasága nagyon hasonló a magyarhoz: kis nyitott gazdaságként, a rendszerváltáskor elavult intézményrendszert örökölve hozzánk hasonló problémákkal küzdött. Ugyanakkor a Mikuláš Dzurinda vezette szlovák kormányzat által végrehajtott strukturális reformok (amelyek egyaránt érintették a nyugdíj- és egészségügyi rendszereket, a munkajogi és az adózási szabályokat) lefektették egyrészt a gyors növekedés, másrészt a gazdasági stabilitás alapjait. Szlovákia kilábalása vélhetően gyors lesz, a 2009-es erős visszaesést követően csakhamar növekedési pályára áll majd, habár a mérték valószínűleg szerényebb, 4 százalékos körüli lesz (*Eurostat* 2011, *OECD* 2010).

Az elődállam Csehszlovákia 1993-as felbomlása után az ország elhúzódó transzformációs válságba került. A nyugati piacgazdaság intézményrendszeréhez igazodó reformokat elhúzódva vezették be, de erre a 2004-es EU csatlakozás ösztönzőleg hatott. Az uniós előírásokat átvéve és sikeresen alkalmazva a neoliberais elven működő szlovák gazdaság látványos eredményeket ért el. Már 2005-ben belépett az ERM-II árfolyamrendszerbe, ami biztosítékként is működött, megvédve a Dzurinda-kormány által elindított reformokat (*Dózsa* 2009). A siker zálogaként az adminisztrációs terhek csökkentését, az egykulcsos, világos adórendszert, a költségvetés egyenlegét stabilizáló nyugdíjreformot és az FDI-ösztönző politikát érdemes kiemelni. Az ország a személygépkocsi-gyártásban vezető szerepre tett szert a Peugeot-Citroen, a Kia Motors és a Volkswagen üzemek révén (*Slovak Car Industry* 2008).

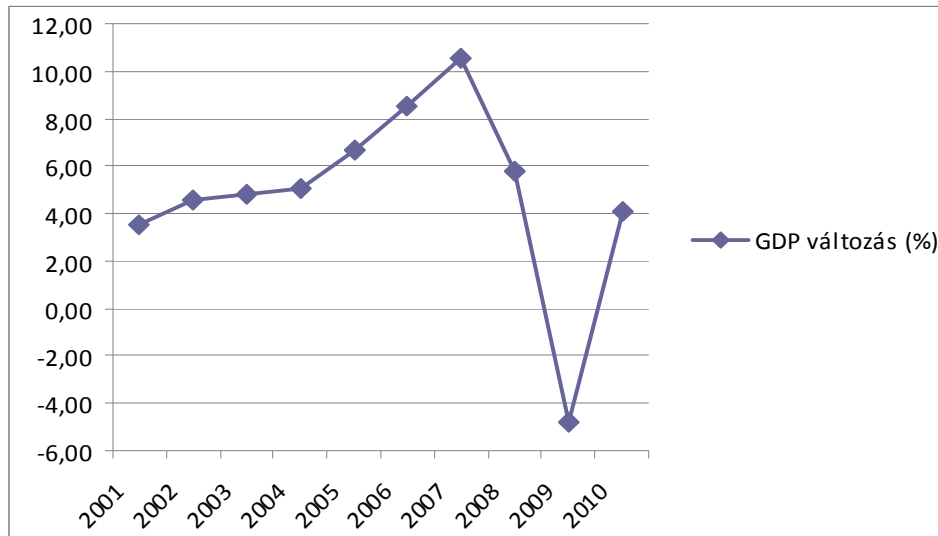
A 2007-ben az Egyesült Államok piacán kialakult subprime válsággal szemben kezdetben ellenálló volt az Európai Unió gazdasága, a válság első jelei 2008 második negyedévében mutatkoztak. A globális kapcsolatok, összefonódások kritikus tömege szerte a világban felszínre hozta az EU gazdaságának kockázatait, a tagországoknak azonban más és más problémákkal kellett szembenézniük: a bankcsődök hulláma mellett Németországban és Kelet-Európában exportvisszaeséssel, Franciaországban a fogyasztás stagnálásával, számos országban (Spanyolország, Írország és Nagy-Britannia) ingatlanbuborékok kialakulásával (*Ewing et al.* 2009). Mindezekon kívül egyre több ország szembesült az államadósság finanszírozásának nehézségével, a nem euróövezeti tagoknak pedig az árfolyamok változásának való kitettséggel kellett megküzdeniük. A szlovák gazdaságnak összességében védelmet adott a szerencsésen, 2009. január elsejére időzített euró-bevezetés, mert a válsághatások megjelenése után aligha lett volna lehetősége a konvergencia-kritériumok teljesítésére. Így jóval olcsóbban finanszírozhatta államadósságát, mint a környező, nem euróövezeti országok, ami nagyobb mozgásteret adott a válságkezelő intézkedéseknek, és árfolyam-spekuláció sem érinthette az országot. A másik oldalról az euró bevezetése révén beszűkült az ország monetáris eszköztára, valamint rákényszerült más euróövezeti tagok finanszírozásának hozzájárulására. Ugyanakkor növelte a kitettséget a globális környezetnek az ország export-orientáltsága. A partnerországokban visszaeső fogyasztásra nagyon érzékenyen reagált például az ország motorjának tekintett autóipar, a válság évében közel 20 százalékos visszaesést produkálva (*Slovakia lost the title* 2010).

2. A válság hatásai Szlovákiában

Kis nyitott gazdaságként, erős külkereskedelmi kapcsolatokkal a szlovák gazdaság nagymértékben függött a környezetétől a válság éveitől, mind a külkereskedelem

alakulásán, mind a külföldi működőtőke (FDI) beáramlásán keresztül. A 2009-es közel 5 százalékos visszaesés nemzetközi összehasonlításban is erősnek számít (OECD 2010), de a 2010-es eredmények már kedvezően alakulnak (1. ábra).

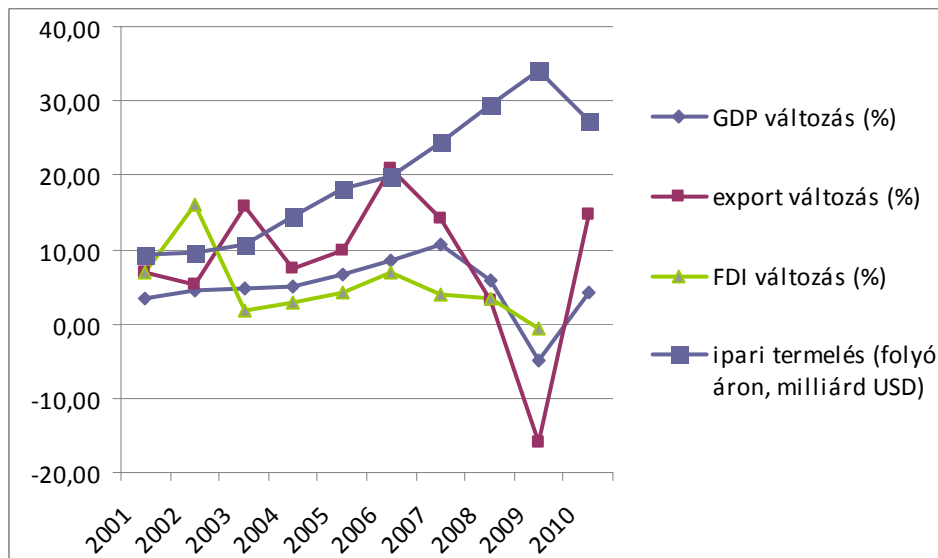
1. ábra Szlovákia reál GDP-jének alakulása (az előző évhez viszonyítva, %)



Forrás: Eurostat (2011) alapján saját szerkesztés

Mi magyarázhatja ezt a hullámvölgyet? A GDP mozgása és az export között erős pozitív korrelációt feltételezhetünk. Az ipari termelés recesszióját a válságkezelő intézkedések révén sikerült valamelyest eltolni, de ez a szektor is erősen visszaesett 2009-ben. A kitettséget az is mutatja, hogy az FDI korábban intenzív növekedése 2008-ra stagnálás közeli állapotba jutott, 2009-ben pedig tökémenekülés volt megfigyelhető (2. ábra).

2. ábra Szlovákia GDP-je és az ipari termelés



Forrás: Eurostat (2011) és World dataBank (2011) alapján saját szerkesztés

A GDP változását a maastrichti kritériumrendszer makromutatóival együtt vizsgálva a következő megállapításokat tehetjük. A Dzurinda-kormány (1998-2006) államadósság-csökkentő lépései – mint a nyugdíjak és más szociális juttatások megvágása vagy az egykulcsos, kedvezmények nélküli adórendszer kialakítása – stabilan alacsony mederbe

terelte az államadósságot, ami OECD viszonylatban is az élmezőnybe számít (*OECD 2009*). Ugyanakkor a válságkezelő intézkedések hatását tükrözi a 2009-es év: a költségvetési deficit meglódulása jócskán túllépett a maastrichti konvenció által megengedett határon, felfelé nyomva az államadósságot is. Az infláció lelassulását a bérek befagyasztásának és a kínálat-oldali verseny erősödésének lehet tulajdonítani. A hosszú távú kamatlábak nem szaladtak el, a régió néhány más országával ellentétben Szlovákia finanszírozhatósága nem vált kétségessé, így nem volt szükség nagy és költséges kamatfelárat ígérni a befektetőknek (1. táblázat). A hosszú távú finanszírozás bizonytalanabb: a válságkezelő intézkedések elhúzódásával, esetleg célt tévesztésével könnyen fölszökhet az államadósság, ami a fiskális fegyelem megerősítését sürgeti (*OECD 2010*).

1. táblázat Szlovákia főbb makrogazdasági mutatói

		2006	2007	2008	2009	2010
GDP változás	%	8,50	10,58	5,80	-4,80	4,10
államadósság	GDP %-a	30,50	29,60	27,80	35,40	n.a.
költségvetési egyenleg	GDP %-a	-3,20	-1,80	-2,10	-7,90	n.a.
HICP	%	4,30	1,90	3,90	0,90	0,70
hosszú távú kötvénykamatok	%	4,40	4,50	4,70	4,70	3,90

Forrás: Eurostat (2011)

3. A válság kihívásai

A 2010-ben a szociáldemokrata Robert Fico-t váltó Radičová-kormány felkészülten látott neki a válságkezelő csomag összeállításának. A kabinet legfőbb politikai céljának a fiskális fegyelem megerősítését, az államadóssággal szembeni harcot és a munkanélküliség elleni küzdelmet jelölte meg (*First Slovak female 2010*). 2009-ben ugyanis a munkanélküliség újra emelkedni kezdett, és elérte a 14 százalékot, a költségvetési deficit pedig a 8 százalékot (*Eurostat 2011*).

Az igazi veszély, hogy tartós munkanélküliség épül ki, ami hosszú távra megnövelné a szociális kiadásokat, és fenyegetné a költségvetés egyensúlyát. A válság során a kereslet csökkenése miatt a személygépkocsik és az elektronikai cikkek gyártói sorozatos elbocsátásokba kezdtek. Mindezek mellett a 61 százalékos aktivitási ráta is alacsonynak számít OECD viszonylatban (*OECD 2009*). A munkanélküliségnek ráadásul van regionális és etnikai vonatkozása is, a keleti, fejletlen országrészek tartósan konzerválják az életszínvonalbeli lemaradásokat: az 1990-es évek után induló fellendülés ezekben a régiókban alig éreztette hatását. Összességében a fiatal felnőttek és az idősebb nők körében kiugróan magas a munkanélküliség, ők kifejezetten nehezen találnak munkát, ami sok szociális feszültség forrása (*Potančoková et al 2008*). A rossz életkörülmények a demográfiai fenntarthatóság kérdését is felvetik, a mindenkori kormányzatnak középtávon erre is feladata megoldást találni. A munkaerőpiac még most is rugalmatlan, a munkavállalói mobilitás alacsony, a részmunkaidős foglalkoztatás pedig nem elterjedt, alig 3 százalékos; a vállalkozóvá váláson pedig tovább lehetne könnyíteni (*Potančoková et al. 2008*).

A másik kérdés, ami nehéz helyzetbe hozza a szlovák kormányt, hogy egyszerre kellene konszolidálnia középtávon a költségvetést, valamint rövidtávon felpörgetni a termelést és a foglalkoztatást. Szerényebb, 4 százalékos növekedési pályára állva aligha talál a kormány mindkét célra elegendő forrást – az elosztórendszerekben és a szabályozásban is további változásokra lesz szükség.

4. A válságkezelés lépései

Összegezve az eddigieket elmondható, hogy Szlovákiát a környező országoknál stabilabb helyzetben érte a válság, makromutatói az OECD-átlaghoz képest sokkal kedvezőbbek. Növekedési pályája megtört ugyan, de számos gyors válságkezelő intézkedésnek köszönhetően 2010-re megfordult a recesszió. A válság azonban Szlovákiában is a felszínre hozta a gazdaság rejtett gyengeségeit, mint a szociális egyenlőtlenségek, a munkanélküliség kritikus méretei és a kedvezőtlen demográfiai kilátások. A válságból való kilábalás éveiben nehéz megítélni, hogy a szociális piacgazdaság elemeit leépítő, neoliberais felfogású, piac- és növekedés-centrikus gazdaságpolitika működőképes-e, hiszen a válságkezelés számos állami támogatásra épülő, keynes-i eszközt is tartalmaz. Szlovákia biztosabb helyzetét az a tény is jelzi, hogy nem szorult rendkívüli külső finanszírozói segítségre, mint Magyarország, sőt 2010 elején 440 millió eurónyi kölcsönt adott az IMF-nek, hogy ezt az összeget a bajba jutott országok hitelezésére fordíthassa (*IMF* 2010).

A válságkezelő lépések fő célkitűzése, hogy a keresleti oldali sokkból minél gyorsabban kilábalva újra növekedési pályára álljon a szlovák gazdaság, folytatódjon a bérek és az árak reálkonvergenciája. A gazdaságnak szigorú fiskális politikával, tartósan ezen a növekedési pályán kell maradnia. Így középtávon „kinőheti” a válságkezelő csomag miatt keletkező forrásigényt, a kormányzatnál képződő többlet pedig vagy a gazdaságot sújtó terhek csökkentésére vagy a szociális különbségek mérséklésére fordítható. Milyen intézkedéseket is sorolhatunk a szlovák válságkezelő lépések közé?

- Munkaerőpiaci intézkedések;
- A termelés ösztönzése (roncsprémium);
- Adórendszerbeli változások és a költségvetés egyensúlya.

4.1. Munkaerő-piaci reformok

Szlovákia legégetőbb problémáinak egyike az extrém mértékű munkanélküliségi ráta, ami a hosszú távú munkanélküliség kialakulásával fenyeget: akik tartósan nem találnak munkát, azok kikerülnek a munkavállalás szempontjából aktív népesség köréből, ezáltal hosszabb időre visszafoghatják a gazdaság versenyképességét. Munkahelyek teremthetők a külföldi működőtőke ösztönzésével, azaz további transznacionális cégek betelepülésével. Vonzerő lehet a stabil jogi és gazdasági környezet, az adminisztratív terhek csökkentése, valamint a foglalkoztatási adók további mérséklése (*OECD* 2010). Az élőköltségei az utóbbi években estek (*Lalinský* 2010), kérdéses azonban, hogy ez a trend fenntartható-e a fogyasztást terhelő adók növelése mellett.

Az *OECD* (2010) főként az aktív munkaerő-piaci eszközöket, az átképzéseket, tréningeket hiányolja: Szlovákiában az *OECD* átlagnak kevesebb, mint a felét költik a – máshol egyébként kétes hatékonyságú – munkaerő-piaci programokra. A munkanélküliség elleni harc fontosabb eleme a kormány programjában az önfoglalkoztatás támogatása és az ún. „social enterprises” (társadalmi vállalkozások) kialakítása. Ezek működésének alapelve, hogy a dolgozók statisztikai létszámának legalább 20 százalékig munkaerőpiaci szempontból hátrányos munkavállalót foglalkoztatnak, a nyereség pedig a képzésre fordítandó. Cserébe a kormányzat meggyőző adókedvezményeket és egyéb pénzügyi ösztönzőket nyújt az ilyen vállalkozásoknak. Mindezek mellett a Szlovák Nemzeti Bank a munkaerőpiac rugalmasabbá tételét sürgeti (*Filko et al.* 2010). Az aktivitási ráta növelése érdekében pedig a korengedményes nyugdíjazás rendszerének visszaszorítását, a korhatárnak a várható élettartam növekedésével megegyező ütemű emelését javasolja. Új munkahelyek az önfoglalkoztatás növelésével is létrejöhetnek – ennek adó- és járulékvonzatai alacsonyabbak, mint a foglalkoztatottaké. A válság éveiben 2,75 százalékkal csökkentek az önfoglalkoztatók járuléktérhei. Ennek hatására Szlovákiában az egyéni vállalkozók köre kibővült, a dolgozók

számának 15 százalékát is eléri. Az OECD azonban figyelmeztet arra, hogy ezek egy része csak adóelkerülési okokból válhatott önfoglalkoztatóvá, mint ahogy a jelenség Magyarországon is ismert. A kezdő vállalkozásoknak és az önfoglalkoztatóknak nyújtott támogatás nagyobb ellenőrzést igényel (OECD 2010).

4.2. A termelés ösztönzése (roncsprémium)

A termelés korábbi szintje vagy a belső fogyasztás növekedésével vagy a külső kereslet helyreállításával érhető el. A kormányoknak az előbbire van hatásuk, így több régiós kabinet a fogyasztás támogatása mellett döntött, vélhetően addig, amíg a termelés vissza nem áll növekedő pályára. A roncsprémium-akciók kétséges, de előszeretettel alkalmazott eszközei voltak Európa két legnagyobb autóiipari hatalmának: Szlovákia mellett Németországban futottak ilyen akciók; Csehországban is tervezték, de végül visszavonták a programot. A módszer lényege, hogy régi személygépkocsit akciósan, állami támogatással lehetett újra cserélni, ezzel ösztönözve a gyártósorok működésben tartását. A program vitatott; előnyei közé sorolhatók a következők (Szirmai 2009):

- ösztönzi a fogyasztást, segít a termelés fenntartásában;
- adóbevételt generál (a forgalomba helyezés adói és az ÁFA);
- modern, a környezetet jobban kímélő járműveket helyez forgalomba.

A program hátrányai között pedig a következőket érdemes megemlíteni (Szirmai 2009):

- a támogatás nem csak hazai, hanem külföldi gépkocsi-márkákra is elkölthető, ami nem javítja a foglalkoztatást;
- elvonja a lakossági megtakarításokat, ahelyett, hogy azokat a tőkepiacon tartanák;
- fékezi az iparág hatékonyságának javítását (ugyanis a már meglévő modelleket értékesítik);
- a program után még jobban visszaesik a kereslet.

2009-ben a Fico-kormány két programot hirdetett meg, amelyek keretében a 10 évnél régebbi autókat lehetett lecserélni, az első programban 1,5 ezer, a másodikban ezer euró támogatással, legfeljebb bruttó 25 ezer eurós vételárig. A támogatás néhány nap alatt elfogyott, az autóeladások így a válság idején is növekedtek, a 2009-es év utolsó negyedében 18,4 százalékkal az előző év hasonló időszakához képest (Slovakia Autos Report 2009). Ezekben a hónapokban több üzem teljes kihasználtsággal működött, néhány pedig növelte is a foglalkoztatást. A támogatások megközelíthetik a 100 millió eurót, amelyet csak részben fedez az értékesítések adóbevétele (Szirmai 2009).

4.3. Adórendszerbeli változások és a költség egyensúlya

A termelés és a foglalkoztatás támogatása természetesen közkiadást jelent, márpedig a költségvetés egyensúlya már a válság előtt sem volt teljesen stabil. A kézenfekvőnek tűnő, ámde fájdalmas és nehezen kivitelezhető kiadáscsökkentő megoldások (a közalkalmazotti bérek befagyasztása, leépítések a közszférában) a költségcsökkentés mellett növelnék a munkanélküliek állományát, és egyben visszavetnék a lakossági fogyasztást, ezért inkább a bürokrácia hatékonyságának növelésében, kontrolling szemléletű monitoringjában lenne érdemes a megoldást keresni. A különféle politikai machinációk elkerülése érdekében a Radičová-kormány a nyugdíjak emelésének ütemét 50 százalékban az inflációhoz, 50 százalékban a GDP növekedéséhez kötötte. A gyors fellendülést az szolgálná, ha csak az áremelkedést vennék figyelembe (OECD 2010), aminek azonban nagyobb az inflációgerjesztő hatása. A költségcsökkentést célozza továbbá a PPP-konstrukcióknak szánt

egyre nagyobb szerep, amivel az állam anélkül csökkenthetné beruházási kiadásait, hogy a fejlesztéseket el kellene halasztani. Az adóbevételek a gazdaság kifehérítésével, az adóelkerülés elleni küzdelemmel, az adókedvezmények rendszerének további erodálásával növelhetőek (*Filko et al.* 2010), az OECD tanulmány pedig a vagyoni jellegű adók kiterjesztését szorgalmazza. Erre azért lehet szükség, mert a társasági adókból származó bevétel a válság éveiben nagymértékben csökken, és a visszaeső fogyasztás miatt az ÁFA-kulcs egy százalékponttal, 20 százalékra emelésével sem nőnek jelentősen a költségvetés bevételei. A vagyoni típusú adók előtérbe helyezése több teret enged a lakossági fogyasztásnak, illetve az élők munkáinak terheit csökkentheti, ezáltal hatékony eszköz lehet a tartós szociális problémák elleni fellépésben. A szlovák adórendszerben eddig is jelen voltak a vagyoni adózás elemei (telek- és építményadó formájában), de ezek alapja és mértéke nem tette lehetővé a hatékony adóztatást (*OECD* 2010).

A megtett lépések hűen tükrözik, hogy a szlovák kormányzat is egyszerre próbál küzdeni a költségvetés két legfontosabb gondjával, a jelenben keletkező keresleti sokkal és a jövőben felmerülő finanszírozási nehézségekkel. A GDP és a reálbérek zuhanása szociális problémák sokaságát hozta a felszínre, amelyek orvoslására megvolt ugyan a kormány mozgástere, de az eredmény korlátozott maradt. Az alacsonyan képzett munkanélküliek aligha tudnak élni a roncspremium vagy a vállalati adókedvezmények eszközeivel. Az előrejelzések (*Eurostat* 2011) azonban azt mutatják, hogy 2011-re már újra lendületet nyer a gazdaság, ami teret engedhet a további FDI-bevonásnak, illetve a KKV-szektor ösztönzésének is, így a szociális problémákat a munkán keresztül lehet orvosolni.

5. Összefoglalás

A 2007-es amerikai subprime válsággal szemben kezdetben ellenálló Európába a 2008-as évben gyűrűzött be a válság, felszínre hozva az EU tagállamok strukturális gyengeségeit. A kis, nyitott gazdaságokat, mint amilyen Szlovákia is, különösen keményen érintették a külső körülmények változásai. Mind a külső, mind a belső kereslet csökkenése visszavetette a termelést és a belső fogyasztást, újra rendkívüli magasságokba emelve a munkanélküliséget, láthatóvá téve a szociális elosztórendszer hiányosságait.

A szlovák válságkezelés tanulsága, hogy a válság hatása mérsékelhető a fogyasztás támogatásával, a munkaerőpiac stabilizálásával, de e módszer kedvező hatása nagy mértékben függ attól, hogy a támogatásból vásárolt javak importáltak-e vagy sem. Viszonylag rugalmas munkaerőpiacának, a szociális kiadások folyamatos szűkítésének és a vállalkozásösztönző gazdaságpolitikának köszönhetően Szlovákia remekül teljesített a válság előtt, és ezek azok a tényezők, amelyek kellő stabilitást adtak a gyors kilábaláshoz, a gazdaság újbóli felpörgéséhez. Az eddigi gazdaságpolitika veszélye a szociális problémák felhalmozódása, amelynek helytelen kezelése évtizedekre nehézségeket okozhat a költségvetésnek. Ha az ország megfelel a további kihívásoknak, folytathatja felzárkózó pályáját a nyugat-európai országok felé.

Irodalomjegyzék

Dózsa Gy. - Izsák D. 2009: Szlovák recept a magyar betegnek. *Figyelő* 2009/1, 14-17. o.

Eurostat 2011: *Statistics*. Interneten:

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database

Ewing, J. – Matlack, C. – Stecker, T. – Capell, K. – Scott, M. – Bush, J. – Turek B. 2009: Válságunió. *Figyelő*, 12, 26-29. o.

- Filko, M. – Kišš, S. – Ódor, L. – Šiškovič, M. 2010: *Structural Policy Challenges in Slovakia*. National Bank of Slovakia, Bratislava.
- First Slovak female... 2010: First Slovak female PM Iveta Radicova takes power. *BBC NEWS EUROPE*, 2010. július 9. Interneten: <http://www.bbc.co.uk/news/10567364>. (Letöltve: 2011.04.02.)
- IMF 2010: *IMF Signs Agreement to Borrow up to €440 Million from the Slovak Republic*. <http://www.imf.org/external/np/sec/pr/2010/pr1034.htm>. (Letöltve: 2011.04.02.)
- Lalinský, T. 2010: *Business Competitiveness after Euro Adoption in Slovakia*. National Bank of Slovakia, Bratislava.
- OECD 2009: *OECD Economic Surveys: Slovak Republic 2009*. OECD, Paris.
- OECD 2010: *OECD Economic Surveys: Slovak Republic 2010*. OECD, Paris.
- Potaňčoková, M. - Vaňo, B. - Pilinská, V. - Jurčová, D. 2008: *Slovakia: Fertility between tradition and modernity*. Demographic Research, Rostock.
- Slovak Car Industry... 2008: Slovak Car Industry Production Almost Doubled in 2007. *IndustryWeek*, 2008. április 9. Interneten: http://www.industryweek.com/articles/slovak_car_industry_production_almost_double_d_in_2007_16083.aspx
- Slovakia Autos Report 2009: *Slovakia Autos Report Q4 2009*. Interneten: <http://www.companiesandmarkets.com/Market/Automotive-and-Parts/Market-Research/Slovakia-Autos-Report-Q4-2009/RPT745649>
- Slovakia lost the title... 2010: Slovakia lost the title of the car industry leader in Europe. *slowakei-netz.de*, 2010. március 17. Interneten: <http://en.slowakei-netz.de/174/2010-0047/slovakia-ne-lider-avtoprom-en.html>
- Szirmai S. P. 2009: Cserekereskedelem. *Figyelő*, 33, 11-13. o.
- World dataBank 2011: *World Development Indicators*. Interneten: <http://databank.worldbank.org/ddp/home.do>